

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/115/14-16>

Ceyran Kuliyeva

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti

psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru

<https://orcid.org/0009-0009-2554-3750>

kuliyevaceyran@gmail.com

Müəllim-tələbə münasibətlərinin akademik motivasiya üzərindəki rolu

Xülasə

Müəllim-tələbə münasibətləri təhsil təcrübəsinin ən vacib elementlərindən biridir və akademik motivasiyanın formalaşmasında mühüm rol oynayır. Müəllimlər və tələbələr arasında müsbət münasibətlər təhsildə öyrənmə üçün əlverişli mühit yaradır, özünə inamı artırır və akademik səyləri təşviq edir. Digər tərəfdən, mənfi münasibətlər iştirakın azaldılması, narahatlıq və akademik zəifliklə nəticələnə bilər. Bu tezis, müəllim-tələbə münasibətlərinin tələbələrin öyrənmə motivasiyasına təsirini araşdırır, emosional dəstək, müəllim gözləntiləri və ünsiyyət üslubları kimi əsas amilləri tədqiq edir. Araşdırma, həmçinin təhsil praktikasına olan təsirləri və təhsil mühitlərində güclü müəllim-tələbə münasibətlərinin təşviq edilməsinin vacibliyi haqqında müzakirə edir.

Açar sözlər: müəllim-tələbə münasibətləri, akademik motivasiya, emosional dəstək, iştirak, təhsil praktikası

Jeyran Kuliyeva

Azerbaijan State University of Culture and Arts

PhD in Psychology

<https://orcid.org/0009-0009-2554-3750>

kuliyevaceyran@gmail.com

The Role of Teacher-Student Relationships on Academic Motivation

Abstract

Teacher-student relationships are one of the most important elements of the educational experience and play a significant role in shaping academic motivation. Positive relationships between teachers and students create a conducive environment for learning, enhance self-confidence, and encourage academic effort. On the other hand, negative relationships can lead to decreased engagement, anxiety, and academic underachievement. This thesis explores the impact of teacher-student relationships on students' learning motivation, examining key factors such as emotional support, teacher expectations, and communication styles. The study also discusses the implications for educational practice and the importance of fostering strong teacher-student relationships in educational settings.

Keywords: teacher-student relationships, academic motivation, emotional support, engagement, educational practice

Giriş

Müəllim-tələbə münasibətləri, tələbənin təhsil yolundakı ən təsirli faktorlardan biridir. Emosional dəstək, rəhbərlik, hörmət və ünsiyyət kimi müxtəlif elementləri əhatə edir. Bu münasibət, tələbənin akademik motivasiyasına, iştirakına və ümumi performansına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərə bilər. Akademik motivasiya, öyrənmə fəaliyyətlərinə qoşulmaq və təhsil hədəflərinə çatmaq üçün əzmkarlıqla mübarizə aparmaq istəyi kimi tərif olunur (Rzayeva, 2017, s. 67). Müsbət müəllim-tələbə münasibətləri, motivasiyanın artması ilə əlaqələndirilir, mənfi münasibətlər isə iştirakın azalmasına və akademik nailiyyətin aşağı düşməsinə səbəb ola bilər.

Bu münasibətlərin dinamikasını başa düşmək, dəstəkverici, motivasiyaedici və təsirli təhsil mühitləri yaratmaq istəyən müəllimlər üçün vacibdir (Ahmadov, 2013).

Tədqiqat

Əsas aspektlərindən biri emosional dəstəkdir. Araşdırmalar göstərir ki, müəllimlər emosional qayğı, təşviq və anlayış göstərdikdə, tələbələr özlərini qiymətləndirilmiş və təhsil fəaliyyətlərində dəstəklənmiş hiss edirlər. Müəllim tərəfindən göstərilən emosional dəstək, tələbələrə özünə inam yaratmağa və sinifdə aidiyyət hissi inkişaf etdirməyə kömək edir ki, bu da birbaşa olaraq öyrənmə motivasiyasını artırır (Əliyev, 2010). Tələbələr öz müəllimlərinin onların rifahını və akademik uğurlarını düşündüklərini hiss etdikdə, dərslərə fəal şəkildə qatılmağa, tapşırıqları vaxtında yerinə yetirməyə və akademik mükəmməllik uğrunda çalışmağa daha çox meyilli olurlar. Bundan əlavə, emosional dəstək, akademik performansla mane olan narahatlıq və stress hisslərini azaltmağa kömək edir (Hamre, Pianta, 2001, s. 38).

Müəllim gözləntiləri, müəllim-tələbə münasibətlərinin digər bir vacib komponentidir. Araşdırmalar göstərir ki, yüksək gözləntilərə sahib olan müəllimlər, tələbələrdə daha yüksək motivasiya və nailiyyət səviyyələrinə rast gəlirlər (Dweck, 2006). Müəllimlər tələbənin uğur qazanma qabiliyyətinə inamlarını ifadə etdikdə, bu, böyümə yönümlü bir düşüncə tərzini yarada bilər, yəni, zəka və bacarıqların əzməkarlıq və səy ilə inkişaf etdirilə biləcəyinə dair inam (Yavuzer, 2006, s. 77). Bu da öz növbəsində tələbənin öyrənmə tapşırıqlarına olan daxili motivasiyasını artırır. Əksinə, müəllimlər aşağı gözləntilər göstərdikdə və ya tələbələrinə olan inamlarını ifadə etmədikdə, tələbələr bu mənfi inanclarla daxilləşərək öyrənmə prosesindən uzaqlaşa bilərlər (Rubinshteyn, 2003, 2003, s. 26). Buna görə də, müəllimin tələbələrini necə gördüyü və onlarla necə ünsiyyət qurduğu, tələbələrin akademik məqsədlərə çatmaq üçün motivasiyalarına birbaşa təsir edir (El'konin, 1989).

Effektiv ünsiyyət, müsbət müəllim-tələbə münasibətlərinin əsasıdır. Aydın, hörmətli və dəstəkləyici ünsiyyət, etibar və qarşılıqlı hörmət atmosferi yarada bilər ki, bu da akademik motivasiyanın təşviq edilməsi üçün vacibdir (Ekinci, 2011). Müəllimlər, tələbələrinə aktiv dinləyərək, müsbət rəylər verərək və akademik inkişafı haqqında mənalı dialoqlar apararaq tələbələrin motivasiyasına və öyrənmə prosesində müstəqillik hissinə kömək edirlər (Şimşek, 2007). Tərsinə, pis ünsiyyət yanlış anlamalar, rəylərin olmaması və ya laqeyd yanaşmalar tələbələrin özünə inamını zəiflədə və akademik iştirakı maneəyə çevirə bilər. Buna görə də, ünsiyyət üslubları, tələbələrin dərslərə qatılmaq və akademik məqsədlərini izləmək üçün necə motivasiya olduqlarında əsas rol oynayır (Davydov, 1996; Wentzel, 1997).

Öyrənmə fəaliyyətlərinə qatılmaq, motivasiya ilə sıx bağlıdır və müəllim-tələbə münasibətləri bu iştirakın təşviqində mühüm rol oynayır. Tələbələr müəllimlərindən hörmət və anlayış hiss etdikdə, məzmunla əlaqəli olmaq və öyrənməyə səy göstərmək üçün daha çox motivasiya olurlar (Kuruoğlu, 2012). Bundan əlavə, güclü müəllim-tələbə münasibətləri, tələbələrin akademik risklər almaq, suallar vermək və lazım olduqda kömək axtarmaq üçün rahat olduqları təhlükəsiz və inklüziv bir mühit yaradır. Nəticədə, tələbələr dərslərdə fəal iştirak etməyə, həmkarları ilə əməkdaşlıq etməyə və öyrənmələrini yaxşılaşdırmaq üçün əlavə resurslar axtarmağa daha çox meyilli olurlar (Hüseynov, 2014, s. 89). Əksinə, zəif müəllim-tələbə münasibətləri səbəbindən iştirakın olmaması, akademik iştirakın olmaması ilə nəticələnə bilər ki, bu da tələbələrin tapşırıqları yerinə yetirməməsi, dərsləri keçməsi və akademik məqsədləri izləməməsi ilə nəticələnə bilər (Deci, Ryan, 2000).

Müəllim-tələbə münasibətlərinin akademik motivasiya üzərindəki mühüm rolu nəzərə alındıqda, müəllimlərin tələbələrlə güclü və dəstəkləyici münasibətlər qurmağa üstünlük verməsi vacibdir. Müəllimlər, empatik olmaqla, yüksək gözləntiləri qorumaqla və müsbət ünsiyyət strategiyalarından istifadə etməklə bu münasibətləri təşviq edə bilərlər (Mammadov, 2011). Bundan əlavə, müəllimlər üçün peşəkar inkişaf proqramları, xüsusilə tələbələrin emosional və sosial ehtiyaclarını nəzərə alan effektiv münasibət qurma texnikaları barədə təlimlər daxil etməlidir. Məktəblər və təhsil sistemləri, həmçinin müəllimlər və tələbələr arasında, eləcə də müəllimlər, valideynlər və geniş icma arasında əməkdaşlığı təşviq edən siyasətləri dəstəkləməlidir (Öztürk, 2013, s. 105). Müsbət və motivasiyaedici bir sinif mühiti yaratmaq üçün tələbələrin akademik və emosional ehtiyaclarını dəstəkləmək üçün kollektiv bir səylə çalışmaq lazımdır (Skinner, Belmont, 1993).

Emosional dəstək, yüksək gözləntilər və effektiv ünsiyyət vasitəsilə müəllimlər, tələbələrin fəal şəkildə öyrənməyə cəlb olunmasını və akademik uğura nail olmaq üçün səylərini təşviq edən müsbət bir mühit yarada bilərlər (Vygotsky, 1978).

Nəticə

Bu günün təhsil sistemində tələbələrin üzləşdiyi artan təzyiqləri nəzərə alaraq, müəllimlərin tələbələrə motivasiya verməkdə münasibətlərin rolunu dərk etməsi daha da vacibdir. Müəllim-tələbə münasibətlərinə sərmayə qoymaqla, müəllimlər tələbələrin akademik məqsədlərinə çatmaq və təhsil yolunda uğur qazanmaq üçün lazım olan motivasiyanı və dözümlülüyü inkişaf etdirə bilərlər.

Ədəbiyyat

1. Ahmadov, M. (2013). *Təhsilin psixologiyası*. Bakı: Elm və Təhsil.
2. Davydov, V. V. (1996). *Psixologiya i pedagogika: Teoriya i praktika*. Moskva: VLADOS.
3. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The “What” and “Why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227–268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01
4. Dweck, C. S. (2006). *Mindset: The new psychology of success*. New York: Random House.
5. El'konin, D. B. (1989). *Psixologiya razvitiya*. Moskva: Prosveshcheniye.
6. Ekinçi, S. (2011). *Təhsil psixologiyası*. İstanbul: Nobel Nəşriyyatı.
7. Hamre, B. K., & Pianta, R. C. (2001). Early teacher–child relationships and the trajectory of children's school outcomes. *Developmental Psychology*, 37(3), 586–597. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.37.3.586>
8. Hüseynov, A. (2014). *Tələbələrin motivasiyası və təhsil nəticələri*. Bakı: Nurlan.
9. Kuruoğlu, G. (2012). *Psixologiya və təhsil*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
10. Leontyev, A. N. (1975). *Deyatel'nost', soznaniye, lichnost'*. Moskva: Pedagogika.
11. Mammadov, T. (2011). *Təhsil psixologiyasının əsasları*. Bakı: Elm və Təhsil Nəşriyyatı.
12. Öztürk, M. (2013). *Psixoloji məsləhət və rəhbərlik*. Ankara: Ani Yayınları.
13. Rzayeva, N. (2017). *Psixoloji dəstək və təhsil*. Bakı: Azərbaycan Universiteti.
14. Rubinshteyn, S. L. (2003). *Osnovy obshchey psixologii*. Sankt-Peterburg: Piter.
15. Şimşek, H. (2007). *Təhsil psixologiyası*. Ankara: Pegem Akademiyası.
16. Skinner, E. A., & Belmont, M. J. (1993). Motivation in the classroom: Reciprocal effects of teacher behavior and student engagement across the school year. *Journal of Educational Psychology*, 85(4), 571–581. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.85.4.571>
17. Vygotsky, L. S. (1978). *Myshleniye i rech'*. Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR.
18. Wentzel, K. R. (1997). Student motivation in middle school: The role of perceived pedagogical caring. *Journal of Educational Psychology*, 89(3), 411–419. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.89.3.411>
19. Yavuzer, Y. (2006). *Uşaq psixologiyası*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
20. Əliyev, R. (2010). *Müəllim-tələbə münasibətlərinin psixologiyası*. Bakı: Təhsil.

Daxil oldu: 18.12.2024

Qəbul edildi: 21.03.2025